

HƏYAT BİLGİSİNİN TƏDRİSİ METODİKASI

UOT 372.850.2

Aidə Əhliman qızı Əliyeva

fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant

Gəncə Dövlət Universiteti

<https://orcid.org/0000-0002-5055-6504>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6449715>

MÜSTƏQİL İŞLƏR HƏYAT BİLGİSİ FƏNNİ ÜZRƏ MÖVZULARIN SƏMƏRƏLİ MƏNİMSƏNİLMƏSİ VASİTƏSİ KİMİ

Aida Axliman gızı Алиева

диссертант по программе доктора философии

Гянджинский Государственный Университет

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА КАК СРЕДСТВО ЭФФЕКТИВНОГО УСВОЕНИЯ ТЕМ ПРЕДМЕТА «ПОЗНАНИЕ МИРА»

Aida Ahliman Aliyeva

doctorial student in the program of doctor of philosophy

Ganja State University

INDEPENDENT WORK AS A MEANS OF EFFECTIVE MASTERING OF THE SUBJECT "KNOWLEDGE OF THE WORLD"

Xülasə. Həyat bilgisi fənni üzrə müstəqil işlər planlaşdırılarkən şagirdlərin səviyyələri də nəzərə alınmalıdır. Bu bir həqiqətdir ki, heç də bütün şagirdlər bilik və bacarıqlara eyni səviyyədə yiyələnmişlər. Odur ki, onların hazırlıq və anlaq səviyyələri nəzərə alınmaqla müstəqil işlər bölüşdürülməlidir. Əks təqdirdə bu və ya digər şagird müstəqil işin icrası zamanı öz yoldaşının köməyinə ehtiyac duyacaqdır. Hələ üstəlik öz sualları, müraciətləri ilə onun da tapşırığı yerinə yetirməsinə bu və ya digər dərəcədə maneçilik törədəcəkdir.

Açar sözlər: *həyat bilgisi, müstəqil iş, müstəqil işlərin növləri, mənimsəmə vasitəsi, səmərəli mənimsəmə, müstəqil işlərin təşkili*

Резюме. При планировании самостоятельной работы по предмету «Познание мира» следует также учитывать уровни учащихся. Дело в том, что не все учащиеся обладают одинаковым уровнем знаний и умений. Поэтому самостоятельную работу следует распределять с учетом уровня их подготовки и понимания. В противном случае тому или иному ученику потребуется помощь одноклассника при выполнении самостоятельной работы. Помимо этого, его вопросы и обращения будут в какой-то мере мешать ему выполнить задание.

Ключевые слова: *познание мира, самостоятельная работа, виды самостоятельных работ, средства усвоения, эффективное усвоение, организация самостоятельной работы*

Summary. Student levels should also be considered when planning independent life skills work. The fact is that not all students have the same level of knowledge and skills. Therefore, independent work should be distributed taking into account the level of preparation and understanding. Otherwise, one or another student will need the help of a fellow student in independent work. moreover, his questions and appeals will to some extent prevent him from fulfilling his task.

Key words: *knowledge of the world, independent work, types of independent work, means of assimilation, effective assimilation, organization of independent work*

Həyat bilgisi fənninin tədrisi zamanı müxtəlif növ müstəqil işlərə müraciət olunur. Onlar aşağıdakılardan ibarətdir: didaktik məqsədə görə, şagirdlərin tədris fəaliyyətinin xarakterinə görə, məzmununa görə, müstəqillik dərəcəsinə və kiçikyaşlı məktəblilərin yaradıcılıq fəaliyyətinə görə.

Təhsilalanların müstəqil işləri pedaqogika elmində tədris və özünütərbiyə metodu kimi təqdim olunur. Müstəqil iş mühüm tədris metodu olmaq etibarını ilə şagirdlərin nəzəri və praktik hazırlığında böyük rola malikdir.

Müstəqil işlərin təşkili zamanı tədris materialının seçilməsinə fikir verilməlidir. Diqqət yetirilməlidir ki, mövzu, mətn məktəblidən ötrü əlverişli olsun, onu çox da çətinliyə salmasın. Planlaşdırılmış müstəqil işlərin həm məzmunu, həm də həcmi mövcud tələblərə cavab verməlidir. Bunun üçün sinif müəllimi kiçikyaşlı məktəblilərin qazanmış olduğu bilikləri yadına salmalı, onları nəzərə almalıdır. Bu məsələ də mühümdür ki, şagirdlərin özləri də praktik və nəzəri cəhətdən müstəqil işləri yerinə yetirməyə hazır olmalıdırlar. Müstəqil iş kiçikyaşlı məktəblilərin təşəbbüskanlıq və idraki qabiliyyətlərinin formalaşmasına kömək göstərməlidir.

Müstəqil iş verilməzdən əvvəl müəllim izahat işləri aparmalıdır. Bu şagirdləri istiqamətləndirmək məqsədi daşıyacaqdır.

Mövcud ədəbiyyatda təşkili formasına görə müstəqil işin aşağıdakı növlərini qeyd edirlər: frontal, fərdi, qrup.

Müstəqil *fəaliyyətin təşkilinin frontal forması*. Bu formaya əsasən:

– şagirdlərin hamısı ümumi bir tapşırığı icra edirlər;

– müəllim tapşırığın tələb olunan səviyyədə yerinə yetirilməsi məqsədilə ümumi göstərişlər verir;

– şagirdlərin fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsinin ümumi üsullarından istifadə olunur.

Frontal iş. Bu işin başlıca üstünlüyü budur ki, ümumi problemlərin həlli kiçikyaşlı məktəbliləri əməkdaşlığa alışdırır.

Fərdi müstəqil iş – fərdi tapşırıqların icrasına yönələn və şagirdlərin əməkdaşlığını nəzərdə tutan iş kimi anlaşılmalıdır.

Bütün bunlar kiçikyaşlı məktəblilər və ibtidai sinif müəllimi arasında əməkdaşlıq üçün zəngin imkanlar yaradır. Müstəqil işin təşkili

problemi üzrə tədqiqat aparmış alimlər bu işin məqsədyönlü olmasını məsləhət bilirlər. Həmin fikrə biz də şərikik.

Müəllim nisbətən zəif şagirdlər, təlimdə yetirməyən kiçikyaşlı məktəblilərin bəzilərindən ötrü məşq tapşırıqlarının sayını azalda bilər. III-IV siniflərdə yaradıcı, problemləli və tədqiqat xarakterli tapşırıqlar təqdim etmək mümkündür.

Eksperimentə cəlb edilmiş məktəblərdə müstəqil işin sinif, təlim xarakterli sinifdən xaric və ev tapşırıqları kimi formalarına müraciət olunurdu. Sinif müstəqil işləri *hazırlıq, tərbiyəvi, sınaq* işlərinə bölünür.

Təcrübəli müəllimlər şagirdlərə müstəqil işin icrası zamanı təhlil etməyə və nəticə çıxarmağa kömək göstərən müxtəlif paylama materialları (*tapşırıq kartları, təlimat kartları*) təqdim edirlər. Müxtəlif forma və üsullardan faydalanmaq şagirdlərin müstəqil fəaliyyət bacarıqlarının formalaşdırılmasına kömək edir.

Müstəqil işin icrası kiçikyaşlı məktəblilərdən fəal əqli fəaliyyət, müxtəlif idraki tapşırıqların müstəqil həlli, vaxtilə qazanılmış biliklərin tətbiqini tələb edir. Müstəqil iş məktəblilərə özünü idarə etməyi, onlarda təhsil işinə məsuliyyətli münasibəti, yoldaşcasına qarşılıqlı yardım göstərməyi öyrədir. Müstəqil işin müxtəlif növlərindən faydalanmaqla, Həyat bilgisi fənni üzrə məşğələlər sistemində şagirdlərin idrak fəaliyyətinin və müstəqilliyinin inkişafını stimullaşdırmaq mümkündür.

Şagirdlərin müstəqil işi necə gəldi yox, sistemli təşkil olunmalıdır. Əks təqdirdə məktəblilərin anlayış və qanunları davamlı və dərin mənimsənilməsinə nail olmaq qeyri-mümkündür. Müstəqil idraka yiyələnmək zəruridir. Bu isə o vaxt mümkün olar ki, şəxsiyyət (*bizim tədqiqatda kiçikyaşlı məktəblilər*) idrak üsullarından xəbərdar olsunlar. Bu da bir həqiqətdir ki, müstəqil işlər olmadan onları mənimsəmək də çətinidir.

Bilik və bacarıqların təkrarlanması, möhkəmləndirilməsi və yoxlanılması, monitorinqi və qiymətləndirilməsi zamanı müstəqil işlə əhatə olunmaq çox əhəmiyyətlidir.

Bu və ya digər dərslərin məqsədindən və növündən asılı olaraq kiçikyaşlı məktəblilərin həyata keçirdikləri fəaliyyətin həcmi müxtəlif olması mümkündür. Müəllimin apardığı məqsədyönlü, sistemli işi nəticəsində günlər ötdükcə məktəblilər daha müstəqil və yaradıcı olurlar.

İlkin müstəqil işlər kiçikyaşlı məktəbliləri iki yeni biliyin qazanılmasına hazırlayır. Hələ mövzu öyrənilməmişdən əvvəl şagirdlər mətni oxuyur, müşahidələr və sadə təcrübələr aparır, bəzi materialları toplamaqla bağlı tapşırıqları yerinə yetirirlər. Belə ki, Həyat bilgisi fənni üzrə məşğələlərdə onlara tapşırıqlar ki, bitkilərin quruluşunu öyrənmək üçün payız yarpaqlarını toplasınlar. Yeni materialla tanışlıq məqsədilə həyata keçirilən müstəqil işə dərslik, xəritə, lüğətlə işləmə daxildir. Tədris materialı mənimsənilmədən sonra bilik və bacarıqların ümumiləşdirilməsinə yönəlmiş müstəqil işlər həyata keçirilir.

Həyat bilgisi fənninə daxil olan mövzuların yaxşı mənimsənilməsi baxımından evdə yerinə yetirilən müstəqil işlərin əhəmiyyəti də mühümdür. Bu zaman da məktəbli qazandığı bilikləri müstəqil şəkildə tətbiq etmək imkanı qazanır.

Müstəqil işin yerinə yetirilməsinin səviyyəsi müəllim tərəfindən yoxlanılır və qiymətləndirilir. Yoxlama tipli müstəqil iş aparılarkən dərsin bir hissəsindən, yoxlama testlərinin aparılması üçün isə bütün dərsdən istifadə edilir.

Yaradıcı müstəqil iş kiçikyaşlı məktəblilərə onlar üçün yeni biliklərə yiyələnməyə, müstəqil axtarış aparmağa şərait yaradır.

Təcrübəli ibtidai sinif müəllimləri kiçikyaşlı məktəblilərin təfəkkür fəallığını inkişaf etdirmək üçün müstəqil işin bir sıra növlərindən istifadə edirlər. Onları diqqət mərkəzinə gətirək:

1. Məktəbliləri yeni biliklərə yiyələndirmək üçün yerinə yetirilməsi məsləhət görülən müstəqil iş.

2. I-IV sinif şagirdlərinin bilik və bacarıqlarının möhkəmləndirilməsinə və təkrarlanmasına yönəlmiş müstəqil işlər.

3. Kiçikyaşlı məktəblilərin bilik və bacarıqlarını səviyyəsini aşkara çıxarmaq üçün həyata keçirilən müstəqil işlər.

Şagirdlərə verilən tapşırıqlar qazanılmış biliklərin təkrar mexaniki bərpasını deyil, mürəkkəb

idrak problemlərinin həlli zamanı müxtəlif vəziyyətlərdə səmərəli tətbiqini nəzərdə tutmalıdır.

E.Y. Qolant müstəqilliyin təzahürünün üç istiqamətini irəli sürür:

“1) təşkilati və texniki müstəqillik;

2) tələbənin praktik fəaliyyətində müstəqillik;

3) koqnitiv fəaliyyət prosesində müstəqillik” (2).

Pedaqoji və psixoloji ədəbiyyatda “düşüncə müstəqilliyi” ifadəsinə rast gəlinir. Pedaqoq və psixoloqlar düşüncə müstəqilliyini şəxsiyyət xüsusiyyətlərini səciyyələndirən çox mühüm komponent kimi nəzərdən keçirirlər. Bu və ya digər şəxs, məktəbli, o cümlədən I-IV sinif şagirdləri öz davranış, hərəkət və fəaliyyətlərində nə qədər müstəqildirlərsə, bir o qədər də yetkin şəxsiyyət sayılırlar.

Düşüncə müstəqilliyini hansı bacarıqlara əsasən səciyyələndirmək mümkündür? Bu suala cavab tapmağa çalışaq:

– diqqəti başlıcaya yönəltmək, ümumi nümunəyə fikir vermək, ümumiləşdirilmiş nəticələrə gəlmək;

– məqsədə çatmaqdan ötrü yaradıcı qeyri-standart yanaşma komponentləri ilə mürəkkəb olan yeni şəraitdə biliklərdən faydalanmaq;

– ardıcıl və məntiqi şəkildə öz hərəkətlərini əsas götürmək, onlara nəzarəti həyata keçirmək;

– özü müstəqil surətdə həqiqətə çatmaq.

Beləliklə, biz Həyat bilgisi fənni üzrə mövzuların səmərəli mənimsənilməsində müstəqil işlərin imkanlarını diqqət mərkəzinə gətirməyə çalışdıq.

Problemin aktuallığı. Həyat bilgisi fənni üzrə mövzuların səmərəli mənimsənilməsində müstəqil işlərin imkanları araşdırıldığından aktuallıq kəsb edir.

Problemin yeniliyi. Həyat bilgisi fənni üzrə mövzuların səmərəli mənimsənilməsində müstəqil işlərin imkanları diqqət mərkəzinə gətirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov, A.N. Pedaqogika: Müntəxəbat: Ali təhsil müəssisələri üçün dərs vəsaiti / A.N. Abbasov, R.R. Məmmədşad, L.A. Məmmədli. – Bakı: Mütərcim, -2021. -608 s.
2. Голант, Е.Я. Работа над учебником и книгой как метод обучения // Советская педагогика, 1939, № 3

E-mail: ay-ka20@hotmail.com

Rəyçilər: ped.ü.elm.dok.,prof. **A.N. Abbasov,**
ped.ü.fəls.dok. **L.A. Məmmədli**

Redaksiyaya daxil olub: 14.02.2022.